

NOVĚ PROHLÁŠENÉ NEMOVITÉ KULTURNÍ PAMÁTKY NA ÚZEMÍ HL. M. PRAHY V ROCE 2023

Všeobecný penzijní ústav, čp. 1290, Praha 2-Nové Město, Podskalská 15, 17, 19, 21, 23

Všeobecný penzijní ústav v Praze (VPÚ), jehož úkolem bylo zajišťovat starobní a invalidní pojištění soukromým zaměstnancům, vznikl v prosinci 1918 z českých úřadoven Všeobecného penzijního ústavu pro zřizence ve Vídni. Ústav patřil k největším sociálním institucím meziválečného Československa a provozoval kanceláře v Praze, Brně a Bratislavě. Již před první světovou válkou zadal tehdejší česko-německý penzijní úřad projekt na stavbu budovy na Rašínově nábřeží, pozdější čp. 390. Kvůli národnostní vyváženosti zakázku tehdy získali dva architekti: Josef Zasche byl autorem celkové koncepce a Jan Kotěra autorem fasády. Budova byla dokončena roku 1914. Po vzniku Československa dal Všeobecný penzijní ústav z kapacitních důvodů postavit další budovu v témže domovním bloku, která by sloužila nejen jako administrativní, ale rovněž jako obytná.

Budova čp. 1290 byla tedy postavena v letech 1920–1922 na základě projektu architekta Ladislava Skřivánka. Její realizace byla svěřena známé pražské stavitelské firmě Václava Nekvasila. Projekt v neoklasicistním stylu blízkém neorenesanci byl na svou dobu spíše tradicionalistický. Tento výraz měl však své opodstatnění. V prvních letech samostatné existence dával nový

Obr. 1. Praha 2-Nové Město, čp. 1290, budova pro Všeobecný penzijní ústav. Pohled od jihovýchodu z Podskalské ulice (foto M. Kracík, 2017).

československý stát budovat sídla svých významných úřadů a institucí s ohledem na tradici převážně v konzervativním stylu.

Koncem 20. let, s nárůstem počtu pojištěnců, začal VPÚ ve svých dosavadních úřadovnách na Rašínově nábřeží a v Podskalské ulici pociťovat nedostatek prostoru. Po marných pokusech získat vhodnou budovu pronájmem nebo koupí si vedení ústavu dalo vypracovat program kancelářské novostavby, která vyvrcholila architektonickou soutěží. Teprve ve 30. letech 20. století se však Všeobecný penzijní ústav odhodlal ke stavbě nového reprezentačního sídla na Žižkově v moderním duchu, tedy ve funkcionalistickém stylu, jenž se ocitl v té době na svém vrcholu. Projekt z roku 1932 navrhli architekti Josef Havlíček a Karel Honzík (čp. 1800, později Dům odborových svazů, dnes nazývaný Dům Radost).

V budově čp. 1290 v Podskalské ulici se střídaly různé instituce. Dům však i nadále sloužil jako částečně administrativní a částečně bytový prostor pro jejich zaměstnance. Od 50. let zde sídlil Obvodní (později Okresní) národní výbor pro Prahu-západ, po roce 1989 přejmenovaný na Okresní úřad Praha-západ. Dnes je tu umístěna agenda státní správy Městského úřadu Černošice. Od roku 2005 zde úřadovalo i několik odborů Ministerstva práce a sociálních věcí, které má objekt stále ve správě (hlavní sídlo Ministerstva práce a sociálních věcí je v nedalekém komplexu ministerských budov čp. 376 od Bohumila Hypšmana z let 1924–1931).

Rozlehlá historická budova čp. 1290 zaujímá téměř celou uliční řadu v Podskalské ulici, v domovním bloku ohraničeném z jedné strany ulicí Trojickou a z druhé ulicí Plaveckou. Objekt na protáhlém obdélném půdorysu má původní trojtraktovou dispozici. Hlavní vstup je umístěn uprostřed uličního průčelí s pětadvaceti osami. Příchozí vítá noblesně pojeďnaný vstupní schodišťový vestibul s navazujícím prostorem hlavního schodiště s použitím obkladů z červeného mramoru a kazetovým stropem. Mezi autentické prvky budovy nadále patří vstupní dveře do kancelářských i reprezentačních prostor, dlažba podest schodiště a pozoruhodná vitrajová okna ve schodišťovém prostoru. Fasádu budovy městského palácového typu pevnostního charakteru člení v přízemí a prvním patře výrazná rustikální bosáž, plochu 2. až 5. patra pokrývají sgrafitová psaníčka.

Návrh na prohlášení za kulturní památku byl zpracován již v roce 2018 v rámci vyhodnocení významných, dosud neprohlášených ministerských a jiných veřejných budov v Praze, vytipovaných v souvislosti se 100. výročím vzniku ČSR. Budova Všeobecného penzijního ústavu čp. 1290 byla prohlášena za kulturní památku rozhodnutím Ministerstva kultury ze dne 21. 4. 2023 (nabylo právní moci 12. 5. 2023) a zapsána do Ústředního seznamu kulturních památek (ÚSKP) pod rejstříkovým číslem (r. č.) 107049 (obr. 1).

Vila stavitele Viktora Beneše, čp. 1258, Praha 5-Smíchov, Nad Výšinkou 15

Pohledově dominantní stavba na výrazně vyvýšené poloze ve smíchovské lokalitě Hřebenky svým charakterem připomíná spíše aristokratické sídlo či horský hotel než rodinnou vilu. Budova má velmi nepravidelný půdorys přibližně ve tvaru písmene U. Hmoty celého, v zásadě dvoupatrového objemného komplexu jsou značně členité a výškově rozdílné. Výraznými prvky převážně mansardových střech jsou četné sedlové vikýře. Uliční průčelí doplňují polygonální rizality a zaoblený půlválcový balkonový arkýř, v úrovni nejnižšího podlaží pak předstupuje dlouhá terasa. Fasády kombinují převažující neomítané opukové zdivo s hladce omítanými plochami a s partiemi z režných cihel, ve štítech střešních vikýřů se uplatňuje dřevo. Dvornímu průčelí dominuje převýšený schodišťový rizalit. Velmi dekorativně jsou ztvárněny vysoké cihelné komíny. S celkovým pojetím fasád poněkud kontrastuje vzhled hlavního severního vstupu v podobě honosného novogotického portálu s poměrně náročnou sochařskou výzdobou. Reliéf v supraportě znázorňuje Madonu s Ježíškem, protějškové figurální konzoly zpodobňují postavy stavitele či architekta a na nároží je osazena socha mužské postavy s lucernou. Vilu doplňuje rozlehlá zahrada s oplocením. S reprezentativní podobou exteriéru stavby koresponduje bohatá výzdoba interiérů, pojatých dosti mnohotvárně v různých stylech. Zachovala se zde celá řada umělecko-řemeslných prvků: bohatě zdobené dřevěné obklady stěn a stropů, vitraje s figurálními motivy, výplně dveří a oken, schodiště, štuková výzdoba stropů, historizující sdružená románská okna, kamenný krb aj.

Vilu v letech 1909–1911 postavil pro vlastní rodinu úspěšný a velmi činorodý pražský stavitel a architekt Viktor Beneš (1858–1922). Autorství štukové výzdoby je přesvědčivě přisuzováno karlínské sochařsko-štukatéřské firmě Rákosník. V případě sochařské výzdoby je velmi

Obr. 2. Praha 5-Smíchov, čp. 1258, vila stavitele Viktora Beneše. **A** – pohled od jihovýchodu (foto J. Baláček, 2024); **B** – detail výzdoby severního průčelí, figurální konzola u vstupu (foto M. Wells, 2024).

pravděpodobný podíl sochaře Čeňka Vosmíka. Historik architektury Jan E. Svoboda publikoval hypotézu o možném spoluautorství řešení průčelí architektem Jindřichem Vondrákem. Architekt Beneš ve stejné době projektoval rovněž bezprostředně sousedící, architektonicky obdobně pojaté, avšak podstatně menší budovy čp. 1259 a čp. 1260, které původně tvořily ucelenější rozsáhlý areál s hlavní vilou čp. 1258.

Ve 2. polovině 20. století vila sloužila potřebám Československého rozhlasu jako vzdělávací a ubytovací středisko, což si vyžádalo dílčí adaptace a úpravy. Po restitucích v 90. letech a následném prodeji měl areál ještě do počátku nového tisíciletí potřebné využití, později se ale situace domu postupně zhoršovala. Záměr vlastníka vilu zbourat vyvolal v roce 2021 silnou odezvu veřejnosti a podnítil iniciativu obyvatel, občanských spolků i dalších institucí pro zachování vily. Na celou záležitost upozornila četná média, vznikla i petiční akce. Výsledkem bylo zažehnutí plánované demolice a prohlášení vily za kulturní památku.

Vila Viktora Beneše se zahradou je pozoruhodným příkladem reprezentativní vilové architektury počátku 20. století ve stylu eklekticismu. V podobě stavby lze spatřovat vliv anglické vilové architektury a zároveň pojetí kombinující modernistické, secesní a zejména historizující prvky (neorománské, neogotické, neobarokní aj.). Těžištěm památkové hodnoty je vysoká uměleckořemeslná úroveň s důrazem na použití kvalitních materiálů, kterou se stavba vymyká běžné stavební produkci své doby. Architektonická eklektická koncepce ve výsledku evokuje historické šlechtické sídlo v proměnách času.

Vila stavitele Viktora Beneše byla prohlášena za kulturní památku rozhodnutím Ministerstva kultury ze dne 2. 5. 2022 (po zamítnutí podaného rozkladu nabylo právní moci 25. 1. 2023) a zapsána do ÚSKP pod r. č. 106992 (obr. 2).

Budova Ministerstva obrany, čp. 221, Praha 6-Hradčany, Tychonova 1, Na Valech, Milady Horákové 135, U Prašného mostu, Mariánské hradby

Ministerstvo obrany dnes sídlí v uzavřeném areálu na severní hranici katastru Hradčan při ulici Na Valech, kudy původně procházelo barokní opevnění Prahy. Po rušení a postupném ubourávání pražského opevnění ve 2. polovině 19. století se v oblasti Hradčan uvolnilo rozsáhlé území. Část z něj, na bývalých bastionech č. XIV (sv. Václava) a bastionu č. XV (Všech svatých), získala instituce královské vojenské školy. Ta za svého trvání v letech 1784–1918 vystřídala dvě lokality. Původně sídlila v Praze na Starém Městě v Královských kasárnách v blízkosti Prašné brány (tzv. stará kadetka). V roce 1900 byla kadetní škola pro pěchotu přemístěna do areálu tzv. nové kadetky na Hradčanech.

Areál někdejší kadetní školy byl postaven podle návrhu Františka Eckerta a Josefa Bertla v novorenesančním stylu firmou Václava Nekvasila v letech 1899–1900. Vedle ústřední budovy byly součástí areálu i další stavby: obytný dům pro důstojníky, ubikace mužstva, nemocnice, jízdárna,

komplex stájí. Celý areál doplňovaly dnes již zaniklé drobné objekty a další plochy, např. zeledinová zahrada, kluziště nebo zahradní pavilon. Z původních staveb školního areálu se do současnosti zachovaly pouze čtyři objekty, dnes památkově chráněné, především hlavní trojkřídla budova čp. 221 na centrální ose se zachovanou dispozicí a bohatou vnitřní umělecko-řemeslnou výzdobou a zařízením.

Rozlehlý areál bývalé kadetní školy je dnes ohraničen ulicemi Na Valech, Mariánské hradby, U Prašného mostu a Tychonova. Hlavní trojkřídla budova školy byla situována v zahradě uprostřed areálu přibližně v místě bývalého bastionu č. XV (Všech svatých). Pohledová dominanta hlavní budovy dnešního ministerstva se uplatňuje především od severu z rušné komunikace Milady Horákové. Původní orientace někdejší vojenské školy, pro niž byl areál vybudován, byla však přesně opačná. Její reprezentativní vstupní fasáda se obracela směrem k Pražskému hradu. Tomu odpovídalo i postavení nejstarší, dnes nepoužívané, dekorativně pojednané hlavní vstupní brány s mohutnými pilíři, situované z jihu, umístěné na osově cestě směrem k budově školy. Areál je v současné době zastavěn především ve své horní, tj. severní, polovině. Časová datace dalších budov v areálu je různorodá a ne všechny objekty jsou prohlášeny kulturní památkou.

Dalším chráněným objektem je tzv. důstojnický dům (obytný dům pro důstojníky, bez čp.) v jiho-východní části areálu. Stojí na obdélném půdorysu v téže dekorativní formě jako hlavní budova, s částečně zachovanou vnitřní výzdobou, v níž se odrazily prvky vojenské tematiky.

Zachována a památkově chráněna je i další budova, objekt bývalé nemocnice (bez čp.) v severozápadním rohu areálu, jenž je oproti předchozím stavbám o poznání prostší, byť stále disponuje hodnotnými klasickými znaky historizující architektury i kvalitním vnitřním umělecko-řemeslným zařízením. Pozoruhodným objektem s charakterem technické památky je budova bývalých jízdáren při severní hranici areálu. Exteriér je členěn slepými segmentovými arkádami na bosovaných polopilířích rámujičích široká, segmentově klenutá okna. Působivý je však především prostor v interiéru, nyní bíle omítaný, završený tmavou konstrukcí krovu.

Po vzniku Československé republiky v roce 1918 byla kadetní škola zrušena. V budově krátce sídlilo Ministerstvo spravedlnosti nebo Nejvyšší soud. V roce 1920 byl areál navrácen vojenské správě. Dlouhou dobu zde působila Vysoká škola válečná (1921–1939, částečně pak opět po roce 1945), později i Vojenská politická akademie. Ačkoliv byl areál vytipován jako nejvhodnější sídlo Ministerstva národní obrany, jeho účelům začal částečně sloužit teprve po roce 1945. Po roce 1968 areál obsadila sovětská armáda a stal se sídlem „staršího představitele hlavního velitele Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy u FMNO“. Po revoluci v roce 1989 budovu získalo opět Ministerstvo národní obrany Československé republiky. V současné době areál slouží výhradně potřebám Ministerstva obrany ČR.

Je přirozené, že v průběhu let byl komplex doplňován dalšími provozními stavbami. První výraznou novostavbou byla tiskárna, postavená podle projektu Josefa Záruby-Pfeffermanna

Obr. 3. Praha 6-Hradčany, čp. 221, areál Ministerstva obrany. Hlavní budova bývalé kadetní školy, pohled od severovýchodu (foto K. Houšková, 2024).

Obr. 4. Praha 6-Hradčany, čp. 221, areál Ministerstva obrany. Průčelí kadetní školy s hlavní bránou na historické fotografii z roku 1898, pohled od jihu (převzato z WEGER/HYAN 1928, [108]).

Obr. 5. Praha 6-Hradčany, čp. 221, areál Ministerstva obrany. Bývalá hlavní brána z obr. 4 při ulici Mariánské hradby, zbavená horních částí pilířů, pohled od jihu (foto J. Baláček, 2017).

a Vojtěcha Krcha v letech 1927–1929. Za druhé světové války, kdy areál využívaly jednotky SS, bylo ve volném parkovém prostoru zbudováno několik krytů.

Další výraznou novostavbou se stal trojkřídlý objekt ve východní části areálu, postavený v letech 1949–1953 podle projektu architekta Bohumila Hypšmana. Z první fáze pochází křídlo podél Tychonovy ulice s přilehlým úsekem u severovýchodního nároží. Architektonicky navazuje na předválečný funkcionalismus, např. střízlivě elegantními nástupními prostory za severním vchodem, avšak v závěru výstavby připojený konec severního křídla s kinem a společenským sálem vykazuje již znaky socialistického realismu včetně takových detailů, jako jsou klasicizující sloupy sálů, motivy palcátů, pěticípých hvězd, erbů a lipových i vavřínových ratolestí (dokončoval arch. J. Leopold Plešinger v roce 1952). Tato poválečná novostavba je jediným mladším objektem, který je památkově

chráněn (budova tiskárny prohlášena nebyla). Součástí areálu kulturní památky je i původní oplocení včetně bran a dochované pozůstatky barokního bastionu č. XIV (sv. Václava).

Návrh na prohlášení za kulturní památku byl zpracován v roce 2018 v rámci vyhodnocení významných, dosud neprohlášených ministerských a jiných veřejných budov v Praze, vytípaných v souvislosti se 100. výročím vzniku ČSR. Areál Ministerstva obrany byl prohlášen za kulturní památku rozhodnutím Ministerstva kultury ze dne 8. 2. 2023 (nabylo právní moci 26. 2. 2023) a zapsán do ÚSKP pod r. č. 107011 (obr. 3, 4, 5).

Viniční usedlost Popelářka, čp. 91, Praha 8-Troja, Trojská 127

Bývalá usedlost Popelářka se nachází u křižení ulic Pod Lisem a Trojská ve výrazně klesajícím terénu při západním úpatí přilehlého vrchu s vinicí. Lokalita spadá do okruhu historických vinic v blízkém okolí Prahy, které mají již středověký původ. Pojmenování získala v 16. století po jednom ze svých majitelů, Jakubu Popelářovi. Pravděpodobně na místě staršího viničního lisu začala od počátku 18. století v několika etapách vznikat budova vlastní usedlosti, která se skládá ze dvou hmotově i výškově odlišných částí se sedlovými střechami. Jižní, nižší část uchovává barokní a klasicistní konstrukce. Původně měla mansardovou střechu, později upravenou na sedlovou. Zajímavým prvkem východního dvorního průčelí je drobné zděné schodiště se zděným prolamovaným zábradlím. Do 30. a 40. let 19. století spadá klasicistní výstavba severní vyšší budovy, zahrnující původně mj. vinné sklepy a sýpku v patře. K dalším, romantizujícím neogotickým úpravám s lomenými okenními otvory a s malou střešní věžičkou došlo po roce 1860, kdy usedlost vlastnili Windischgrätzové. Arnošt Windischgrätz brzy prodal Popelářku Vlastenecké hospodářské společnosti, jejímž byl sám členem a štědrým podporovatelem. Od 70. let

Obr. 6. Praha 8-Troja, čp. 91, viniční usedlost Popelářka, pohled od západu (foto J. Baláček, 2024).

19. století tak byly dějiny usedlosti úzce spjaty s existencí zdejší vinařsko-ovocnářské školy, resp. pomologického ústavu. Na úspěšném fungování této instituce měl značné zásluhy také Karel Němec, syn spisovatelky Boženy Němcové, který zde později v letech 1896–1901 zastával i funkci ředitele. Zemský pomologický ústav působil v Troji až do roku 1934, kdy byl přemístěn do nově zbudovaného areálu v Ruzyni. Pro úplnost připomeňme, že dnešní ulice Pod Lisem se v letech 1925–1961 jmenovala U pomologického ústavu. V následujících desetiletích čelila usedlost Popelářka několikrát hrozbě demolice, neboť se v obecných koncepcích zamýšleného využití lokality s její další existencí příliš nepočítalo. Od 60. let 20. století usedlost využíval Elektrotechnický zkušební ústav, řádná údržba objektu však byla opomíjena. Základního statického zajištění a nutných zásahů se Popelářka dočkala až v letech 1993–1996. Teprve nový majitel

přistoupil v letech 2018–2021 k celkové rekonstrukci a adaptaci pro potřeby vinotéky, čímž se budova opět přiblížila svému původnímu využití.

Popelářka představuje hodnotnou klasicistní architekturu s barokním jádrem, obohacenou pozdějšími romantizujícími úpravami a v rámci Prahy je charakteristickým dokladem stavebního typu předměstské viniční usedlosti.

Usedlost Popelářka byla prohlášena za kulturní památku rozhodnutím Ministerstva kultury ze dne 16. 10. 2023 (nabylo právní moci 8. 11. 2023) a zapsána do ÚSKP pod r. č. 107126 (obr. 6).

Aktuální prohlášení představuje nápravu administrativního pochybení v rámci tzv. pozdních zápisů (tj. položek, které byly zapsány do státního seznamu kulturních památek v roce 1988 podle předešlé právní úpravy, která však již k roku 1988 nebyla v platnosti). Usedlost Popelářka byla dříve evidována pod rejstříkovým číslem 41456/1-2114. V souladu s rozsudkem Nejvyššího správního soudu z roku 2020 bylo rozhodnuto, že těmto „pozdním zápisům“ náležel status kulturní památky pouze pro období platnosti starého památkového zákona v období 1958–1987 (obr. 6).

VÝBĚROVÁ BIBLIOGRAFIE

Všeobecný penzijní ústav

CARVANOVÁ, Marie / (ŠVÁCHA, Rostislav): heslo Čp. 1290/II, Všeobecný penzijní ústav. In: Růžena Batková (ed.) et al., Umělecké památky Prahy : Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady (Praha 1). Praha 1998, 613.

DVOŘÁKOVÁ, Dita / PREKOP, Rudo: Všeobecný penzijní ústav – Dům odborových svazů. Praha 2014, 11.

LUKEŠ, Zdeněk: Ladislav Skřivánek. Umění 36, 1988/1, 83–85.

SVOBODA, Jan E. / NOLL, Jindřich / HAVLOVÁ, Ester: Praha 1919–1940 : Kapitoly o meziválečné architektuře. Praha 2000, 276.

Vila stavitele Viktora Beneše

HNIDKOVÁ, Vendula: heslo Čp. 1258/XVI, vila arch. Viktora A. Beneše. In: Dalibor Prix (ed.) et al., Umělecké památky Prahy : Velká Praha (M/Ž). Díl 1. (Malešice – Újezd u Průhonic). Praha 2017, 551.

LUKEŠ, Zdeněk / HROCH, Pavel: Praha moderní II : Velký průvodce po architektuře 1900–1950 : Levý břeh Vltavy. Praha–Litomyšl 2013, 81.

MIKULE, Václav ET AL.: Stavebně historický průzkum rodinného sídla stavitele Viktora Beneše. [s. l.] 2024, strojopis. Uloženo: NPÚ ÚOP v Praze, dokumentační fondy.

SVOBODA, E. Jan: Praha stoletá (4) : K autorství některých pražských fasád období secese, moderny a kubismu. Staletá Praha 30, 2014/1, 89–110, zde 98.

Budova Ministerstva obrany

HILMERA, Jiří: heslo Čp. 221/IV, kadetní škola. In: Pavel Vlček (ed.) et al., Umělecké památky Prahy : Pražský hrad a Hradčany. Praha 2000, 436–437.

LUKEŠ, Zdeněk / HROCH, Pavel: Praha moderní : Velký průvodce po architektuře 1900–1950 : Historické centrum. Praha–Litomyšl 2012, 169.

SVOBODA, Jan E. / LUKEŠ, Zdeněk / HAVLOVÁ, Ester: Praha 1891–1918 : Kapitoly o architektuře velkoměsta. Praha 1997, 206.

WEGER, Josef Stanislav / HYAN, Jan (eds): V. Nekvasil 1868–1928. Praha 1928, 63, [107–108].

Viniční usedlost Popelářka

HŮRKOVÁ, Ludmila: heslo Čp. 91/VIII, usedlost Popelářka. In: Dalibor Prix (ed.) et al., Umělecké památky Prahy : Velká Praha (M/Ž). Díl 1. (Malešice – Újezd u Průhonic). Praha 2017, 751–752.

KOBĚRSKÁ, Ludmila / LANCINGER, Luboš / MUK, Jan ET. AL.: Čp. 91, Troja (= Praha : Stavebně historický průzkum, pasportizace SÚRPMO), Praha 1989, strojopis. Uloženo: NPÚ ÚOP v Praze, dokumentační fondy.

LAŠTOVKOVÁ, Barbora: Pražské usedlosti. Dolní Břežany 2016, 3. vydání, 235–236.

ŠTONCNER, Petr: Aktualizace stavebně historického průzkumu (SÚRPMO z roku 1989) : Usedlost Popelářka. Praha 2017, strojopis. Uloženo: NPÚ ÚOP v Praze, dokumentační fondy.

Jan Baláček, Kateřina Houšková